

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В ПОЛЬЩІ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У статті розглядається відповідність вищої освіти Польщі головним принципам Європейського Союзу. Аналізуються недоліки та переваги державних та приватних вищих навчальних закладів. Автор висвітлює значення та зміст процесу модернізації вищої освіти Польщі, аналізує методи проведення реформ та їх цілі. Зокрема, висвітлює проблеми, що є в системі фінансування вищої освіти Польщі.

Ключові слова: вища освіта, вищі навчальні заклади, управління вищою освітою, органи управління, європейська вища освіта, фінансування вищої освіти.

В статье рассматривается соответствие высшего образования Польши главным принципам Европейского Союза. Анализируются недостатки и преимущества государственных и частных высших учебных заведений. Автор показывает значение и содержание процесса модернизации высшего образования в Польше, анализирует методы проведения реформ и их цели. В частности, показывает проблемы, что существуют в системе финансирования высшего образования в Польше.

Ключевые слова: высшее образование, высшие учебные заведения, управление высшим образованием, органы управления, европейское высшее образование, финансирование высшего образования.

Accordance of higher education in Poland main principles of European Union is examined in the article. Failings and advantages of state and private higher educational establishments are analysed. An author lights up a value and maintenance of process of modernization of higher education of Poland, analyses the methods of leadthrough of reforms and their purpose. In particular lights up problems which are in the system of financing of higher education of Poland.

Key words: higher education, higher educational institutions, bodies of educational management, financing in higher education.

Основним завданням сучасного стану стала модернізація вищої освіти, управління вищою освітою. За цих умов вивчення й усвідомлення світових тенденцій у сфері вищої освіти, удосконалення управлінських важелів має важливе теоретичне і практичне значення, що становить основу для прогнозування і розвитку національної вищої освіти, системи управління вищою освітою в контексті наближення до європейських стандартів. При виробленні стратегії розвитку вищої освіти в Україні особливо пізнавальним є досвід Польщі з управління вищою освітою яка зробила європейський вибір.

Вища освіта Польщі беззаперечно і одночасно визначила як основний напрям своєї діяльності інтеграцію в єдиний Європейський освітній простір.

Аналізуючи польський досвід щодо формування нової сучасної моделі управління вищою освітою, що проводиться шляхом вивчення існуючої в Україні літератури, а також перекладених праць польських дослідників. Слід зазначити про недостатнє дослідження даного процесу в галузі вищої освіти. Серед вчених на увагу заслуговують праці А. Василюка, А. Вишневського, М. Захорської, К. Корсака, А. Розмуса, Й. Новаковської, Т. Матуша, А. Пельчар, Ф. Шльосека, К. Хица, А. Харченка, Ю. Яблецької тощо. У сво-

їх працях науковці досліджують умови реформування системи вищої освіти в Польщі, а саме: особливості, сутність, тенденції, структуру, а також звертають увагу на зміни, що відбулися в законодавстві вищої освіти Польщі.

Вища освіта є однією з соціально-економічних галузей Польщі, яка розвивалася найбільш динамічно і витримала найбільш радикальні зміни. Цьому розвитку сприяв ряд чинників, зокрема Закон про вищу освіту нормативно-правові акти, що надали вищим навчальним закладам (ВНЗ) самостійність (автономію). Положення Закону про вищу освіту ліквідували кількісні розподіли прийому абітурієнтів до ВНЗ, централізовані критерії прийому абітурієнтів, що диктували органи державної влади, що призвело до зростання кількості студентів. Розвиток автономії вищих навчальних закладів дозволив ініціювати та створити кардинальні інноваційні процеси в системі вищої освіти, відкрив більше можливостей для створення нових ВНЗ та сприяв розвитку підприємництва. Все це модернізувало бюрократичну систему управління освітою. Наприклад, розміри субсидій, наданих кожному з навчальних закладів, узгоджувалися з кількістю тих, хто навчається. Ці зміни в значній мірі спричинили ріст числа студентів державних університетів.

Ріст автономії, що був наданий університетам, дозволив їм ініціювати і привести в життя кардинальні інновації. З іншого боку, новий закон створив можливості для відкриття нових вищих навчальних закладів та сприяв розвитку підприємництва. Внаслідок чого підвищилась підготовка кадрів для підприємств. Усі вищенаведені фактори та зростання попиту на освіту при збільшенні числа місць в університетах призвели до виникнення в Польщі ринку освіти, який заміняє колишню бюрократичну систему і розвивається досить динамічно. Однак динаміка росту та інтенсивність конкуренції в різних сферах ринку різна [4].

Закон 1990 року увів два рівня вищої освіти: ліценціат (перший рівень) та магістратуру (другий рівень), відображаючи критерії, яким повинен відповідати вищий навчальний заклад з тим, щоб йому було дозволено видавати відповідні дипломи. Більшість вищих навчальних закладів приватного сектора може видавати лише дипломи ліценціата. На початку 2000/2001 навчального року 40 з 182 приватних навчальних закладів було дозволено видавати магістерські дипломи хоча б з одного профілю навчання [4].

Що стосується типу навчання, то студенти стаціонару державних університетів у 1999 році склали 53,9 %, а в приватних вищих навчальних закладах цей показник складав всього лиш 22 % [4].

Найбільш швидко розвиваючою областю навчання на ринку вищої освіти стали соціально-економічні науки, з 1990 до 1999 років число студентів даного спрямування збільшилося з 17 тис.

до 193 тис. Далі стоять такі галузі, як бізнес, управління, менеджмент (зріст від 60 тис. до 395 тис.) у той час, як у сільськогосподарських науках відмічається найбільш низька динаміка росту (від 28 до 39 тис.). У 1999 році більше половини загальної кількості студентів, що займалися вивченням бізнесу, та 42 % тих, що вивчали соціально-економічні дисципліни, припадало на приватні вищі навчальні заклади. На бізнесі та економіці спеціалізувалося 48 % приватних вищих навчальних закладів у 2000 році (тобто 88 навчальних закладів) [4].

Одним із найбільш значних інноваційних процесів минулого десятиліття в Польщі був розвиток сектора приватної вищої освіти. Це може розглядатися як доказ підприємницьких здібностей викладацького складу, яким вдалося організувати трохи менше, ніж 200 вищих навчальних закладів не тільки в існуючих академічних центрах, але й у містечках, де ніколи не було вищих навчальних закладів. Поява такого роду ВНЗ була не тільки відповіддю на незадоволений попит на освіту та навчання в Польщі, але й на прояв незадоволеності програмами державних університетів і коледжів [5].

Особливістю приватного сектора вищої освіти в Польщі є його доступність для молоді з малих містечок та селищ, а також з середовища робітників підприємств та селянства. Так, наприклад, у Вищій школі фінансів та менеджменту в Белостоці кількість студентів з сільської місцевості перевищує 20 %, а з робочих сімей – 60 %. Місце розташування є одним із важливих критеріїв вибору університету. Вартість проїзду, житла та харчування частіше всього перевищують вартість за навчання в приватному університеті, розташованому поблизу місця проживання студента.

Натомість інша картина спостерігається в державних вищих навчальних закладах. Там прийом на стаціонар проводиться на основі конкурсних екзаменів, де різко підвищуються шанси абітурієнтів з великих міських центрів, середніх шкіл та шкіл із середовища середнього класу, що зарекомендували себе.

Численність студентів з робочих чи сільських сімей, особливо на тих курсах, що користуються популярністю, не досягає 20 %, а для людей з сільських регіонів вона залишається на рівні нижче 10 %. Таким чином, державна вища освіта, особливо університетська, функціонує як інструмент соціального відбору та відтворення більш високих соціальних прошарків.

Розташовані у великих містах, державні вищі навчальні заклади є важкодоступними для молоді з сільської місцевості, у першу чергу, через високу вартість життя в таких містах. Така ситуація досить болюча для студентів із менш заможних сімей. Приватні вищі навчальні заклади розташовані більш рівномірно, більшість з них розташовані в малих містах – така ситуація полегшує доступ до них. Крім того, сукупні витрати на нав-

чання та проживання в таких малих містах часто значно нижче, ніж вартість перебування у великих містах.

У результаті подібного парадоксу навчання в державних вищих навчальних закладах практично безкоштовне для тих студентів, що є з більш заможних сімей, у той час як молодь з бідних сімей змушена платити за навчання в приватних вищих навчальних закладах. Таким чином, менш заможні платять двічі. Вони платять податки, за рахунок яких утримуються державні вищі навчальні заклади, а їх діти ними не користуються, а потім вони платять за навчання, для того, щоб їх діти отримали навчання в приватних вищих навчальних закладах. Тому можна зробити зауваження, що система вищої освіти Польщі є досить недосконалою. Внаслідок чого сектор приватної вищої освіти в Польщі до певного ступеня слугує інструментом зрівняння освітніх можливостей. Приватні вищі навчальні заклади відіграють ще одну важливу роль: вони займаються модернізацією навчального процесу та його адаптацією до потреб ринку праці [5].

Оскільки Польща вступила до Європейського Союзу (ЄС), то в системі вищої освіти необхідні були зміни в підготовці нових професійних кадрів, нових стандартів освіти.

Приєднання Польщі до ЄС стало головним національним пріоритетом. Польща увійшла на величезний внутрішній ринок ЄС, що надало польським виробникам, велику кількість споживачів, що в значній мірі зменшить безробіття, збільшить можливість доступу до сучасних технологій, а польська економіка одержала можливість залучати закордонний капітал, інвестиції, що сприятиме стабілізації процесу модернізації. Все це в значній мірі вплине на розвиток системи вищої освіти та ринок праці.

Відкриття кордонів надасть мільйонам поляків більше шансів на працевлаштування в будь-якій країні, ЄС, особливо для тих людей, що забезпечені низькими соціальними умовами. Крім того, поляки зможуть розвивати свої професійні навички, кар'єру та освітню зацікавленість.

Зі вступом до ЄС польська молодь одержала право вільного доступу до навчання в будь-яких європейських студіях популярних ВНЗ, користуватися освітніми програмами, розширити свої захоплення в галузі освіти та науки тощо.

Членство Польщі в ЄС дає польським студентам можливість більшої участі в освітніх програмах ЄС. Такою можливістю в даний час скористалося майже 12 тис. поляків. Питання доступу до вищої освіти в закордонних ВНЗ країн-членів ЄС ґрунтується на взаємних домовленостях, відповідно до яких, польська молодь може навчатися в закордонних ВНЗ країн-членів ЄС, а Польща брати участь у наукових дослідженнях та розробках.

Після вступу Польщі до ЄС польські ВНЗ отримали можливість створити свої філії ВНЗ в

інших країнах-членах ЄС, отримавши на те відповідну згоду міністра закордонних справ і міністра освіти Польщі.

ЄС, незважаючи на те, що не ввів спільного регулювання стосовно вищої освіти, заохочує інші держави на співпрацю в освітній галузі. Одним з таких аспектів є надання робочого місця в одній з країн-членів ЄС. Реалізація такої домовленості ґрунтується на взаємному визнанні дипломів, професійних кваліфікацій, на підставі укладених двосторонніх угод між ВНЗ країнами-членами ЄС. Слід зазначити, що визнання дипломів: лікаря, стоматолога, фармацевта, ветеринара, медсестри, акушера, архітектора в даному випадку визнається автоматично. Автоматичне визнання дипломів та кваліфікацій отримали адвокати, а також юристи. Визнання інших дипломів та кваліфікацій регулюється відповідними органами державної влади за особливою процедурою. У такому випадку особа складає певний тест або проходить певне стажування.

Процес об'єднання Європи, його поширення на схід і на прибалтійські країни супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері в масштабах усього континенту. Цей процес дістав назву Болонського від назви університету в італійському місті Болонья, де були започатковані ці ініціативи [5].

Натомість Польща зробила ґрунтовний порівняльний аналіз попередньої системи вищої освіти, виявила її переваги і недоліки та співставила її з рекомендованими змінами, визначеними принципами Болонського процесу, внаслідок чого була започаткована реформа в галузі вищої освіти.

У країні було збережено традиційні складові системи вищої освіти на рівні функціонування університетів, і водночас усі вищі навчальні заклади проходили етап ґрунтовної модернізації. Їх фундаментом стало запровадження широкої самостійності та самоуправління, що у сфері права виглядало так:

- 1) дозвіл створення недержавних вищих навчальних закладів на ліберальних умовах;
- 2) передання права прийняття поточних рішень до демократично обраних груп у вищих навчальних закладах;
- 3) запровадження конкурсної основи для груп та індивідуумів у напрямі отримання фінансових засобів (наприклад, гранти для проведення досліджень);
- 4) перенесення деталей прийняття фінансових рішень на рівень появи коштів (вищі навчальні заклади);
- 5) поширення інформації про засади, перебіг та результати процесів прийняття рішень [6].

Польщі досить важко прийняти нові перетворення, адже це країна з давніми традиціями і багатотисячним надбанням у різних галузях вищої освіти.

Слід зазначити, що у сфері вищої освіти Польщі, реалізуючи реформи, виявилися складні проблеми, вирішення яких і досі залишається актуальним. Це насамперед стосується студентської молоді. Суттєво зменшився контингент студентів у ВНЗ Польщі: студенти отримали можливість навчатися у вищих навчальних закладах інших країн Європи, виїжджати за межі Польщі. Щоб ліквідувати цю проблему, польський уряд започаткував залучення молоді з України, особливо із західних регіонів: Волинської, Львівської, Івано-Франківської областей тощо. Таке залучення відбувається на умовах, які дискредитують міжнародні відносини у сфері вищої освіти між Україною та Польщею. Оплата за навчання для української молоді у два рази вища, ніж оплата польських студентів в країнах-членах ЄС. Значні труднощі залишаються в студентів в отриманні візи та перетину кордону.

Слід зосередити увагу на привабливості ВНЗ Польщі для студентів, що визначається перспективою для кар'єри, вартістю навчання, його якістю, вартістю житла, доступністю побутових послуг, наявністю стипендіальних програм, відповідністю європейським освітнім стандартам, відсутністю релігійних та міжнаціональних конфліктів, повагою до людських та духовних цінностей.

Основним завданням Польщі стало запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу (КМСОНП), аналогічній ECTS. Саме вона розглядається як засіб підвищення мобільності студентів щодо переходу з однієї навчальної програми на іншу, включно з програмами післядипломної освіти, як інструмент визнання й мобільності, засобом реформування навчальних програм тощо. Важливий момент запровадження КМСОНП – можливість врахувати всі досягнення студента, а не тільки навчальне навантаження, наприклад, участь у наукових дослідженнях, конференціях, предметних олімпіадах тощо. Визначення змістових модулів навчання з кожної дисципліни, узгодження кредитних систем оцінювання досягнень студента стає основою для вирішення ще однієї задекларованої в ECTS мети – створення умов для вільного переміщення студентів, викладачів, менеджерів освіти та дослідників на теренах Європи.

Слід ще зазначити, що на сьогодні дуже сильними конкурентами вищої освіти є система соціального забезпечення, служби охорони здоров'я, пенсійна система, виправна система тощо. Коротше кажучи, дуже важко знайти прості відповіді на всесвітні проблеми у вищій освіті в будь-якому куточку світу. Немає жодних сумнівів щодо того, що теперішній стан речей не може довго зберігатися як в країнах Європейського Союзу, так і в англійських країнах та країнах Центральної та Східної Європи. Важливо, щоб державна політика в галузі вищої освіти відповідала всесвітнім тенденціям, а не «пливла проти течії». Схоже, що вища освіта в усьому світі вступила в пе-

ріод революційних змін, хоча в різних країнах або регіонах ці зміни відчуваються по-різному.

Польські академії та університети, подібно до ВНЗ в інших країнах, пропонують різні програми європейських студій. Деякі з них створили з цією метою спеціальні факультети та інститути. Якщо зважати на той факт, що такі західноєвропейські прототипи цих студій, як коледж Європи в Брюгге, Європейський Університет у Флоренції або Інститут державного управління в Маастріхті забезпечили освітою тисячі випускників з різних європейських країн, які зараз посідають провідні місця в міжнародних організаціях, урядових агенціях та установах, університетах та ЗМІ, слід відмітити важливість таких ініціатив для процесу європейської інтеграції.

Необхідним є швидке створення нової організаційної системи, яка забезпечила б реалізацію основних загальних засад і рівного доступу до освіти і науки, з одночасною можливістю покращення стандартів навчання.

Криза фінансування в заможніших країнах є безпосереднім наслідком популярності вищої освіти. Уряди деяких країн не хочуть або не можуть фінансувати систему вищої освіти, що весь час розширюється.

Причини кризи фінансування вищої освіти в Польщі загальновідомі – це: число працевлаштованих, число студентів, що навчаються і величина ресурсів, призначених на цю мету.

Величину ресурсів фінансування вирішує Уряд і Парламент Польщі, а вже інші питання фінансування вищої освіти належать до компетенції ВНЗ, що контролюють економічні розрахунки, спостерігають за політикою подальшого працевлаштування академічних викладачів та подальший розвиток системи вищої освіти. Також потрібно враховувати той факт, що короточасні модні інновації в системі вищої освіти і уподобання молоді швидко змінюються, а відтворення науково-педагогічних кадрів є довготривалим процесом. Важливими також є і суспільні відносини.

Неналежне фінансування ВНЗ спричиняє їх знецінення. Вищі навчальні заклади чи коледжі повинні функціонувати як підприємства, не втрачаючи при цьому свого основного культуротворчого суспільного спрямування. Для цього науково-педагогічні кадри повинні складатися з осіб, які пропорційно мають відповідний майновий статус. Покращити фінансову ситуацію якої-небудь інновації можна через збільшення зарплати, але можна також покращити через збільшення ефективності дії.

Драматичним є зменшення видатків на одного студента в Польщі в 90-х роках і збільшення кількості студентів в академічних роках. У 1998 р. в середньому – 14 студентів припадало на одного викладача ВНЗ. Викладачів інтерпретували на висоті Уряду, що знаменувало поліпшення продуктивності і підготовленості, що було результа-

том правильної політики держави щодо системи управління вищою освітою в Польщі.

Якщо якість пропонованої вищої освіти була низька, а умови, у яких працювали викладачі і навчалися студенти, неналежними, то вартість поліпшення підготовленості могла бути висока. Багато ВНЗ були переповненими, що в поєднанні з фінансовими проблемами було дуже погано оплачуваним для викладачів, з цього впливав низький рівень знань у студентів, що дуже часто давав продукт сумнівної вартості і якості.

Невідповідність ресурсів і недофінансування ставить під сумнів не тільки якість вищої освіти і навчальні програми, що повинні відповідати стандартам вищої освіти в країнах-членах ЄС, але також і здатність задовольнити даний попит і фінансування подальшого розвитку.

Отже, модернізація вищої освіти Польщі має чітку орієнтацію на інтеграцію її в європейський освітній простір. Слід зазначити, що модернізація навчального процесу забезпечує підготовку випускників вищих навчальних закладів до швидкого орієнтування в сучасному інформаційному суспільстві та активної участі у відкритих багатокультурних співтовариствах усього світу. Після вступу Польщі до ЄС польські ВНЗ стали складовою єдиного європейського освітнього простору, що обумовлює кращу політичну, соціальну, економічну співпрацю між різними типами вищих навчальних закладів та мобільне пересування студентів та науковців. Досвід Польщі свідчить, що спільними зусиллями ВНЗ також можуть впливати на покращення ситуації у вищій освіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Касьянова С. Система освіти Польщі в рамках реалізації Болонського процесу // Освіта і управління. – 2005. – № 3-4. – Т. 8. – С. 207-213.
2. Квіск М. Польське законодавство про вищу освіту: досвід та уроки: Пер. з англ. – К.: Таксон, 2001. – 220 с.
3. Фінніков Т.В. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна – К.: Таксон, 2002. – 176 с.
4. Jablecka J. Szkoła wyższa na rynku: uwarunkowania skutecznej strategii tworzenia i rozwoju nowej uczelni. Studium przypadku // *Prakseologia*. – W-wa, 2001. – № 141. – S. 183-202.
5. Jałowicki B. Perspektywa prywatnego szkolnictwa wyższego w Polsce // *Przegląd socjol.* – Lodz, 2001. – Т. 50/1. – S. 191-198.
6. Edukacja i nauka w Narodowym Planie Rozwoju // www.men.waw.pl/szk-wyz/strategia/strategia_rozwoju.php.

Рецензенти: д.пед.н., професор Мещанинов О.П.,
д.пед.н., професор Федоришин Б.О.

© Карпуленко О.М., 2009

Стаття надійшла до редакції 18.05.2009 р.